

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-78-116>

УДК 339.172: 336.76(477)

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІЗОВАНИХ ТОВАРНИХ РИНКІВ УКРАЇНИ

DIRECTIONS FOR IMPROVING THE FUNCTIONING OF ORGANIZED COMMODITY MARKETS IN UKRAINE

Заніздра Аркадій Сергійовичаспірант кафедри організації підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9002-0838>**Zanizdra Arkadii**

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

У статті висвітлено функціональне призначення, роль і місце організованих товарних ринків у підвищенні ефективності функціонування суб'єктів вітчизняного агробізнесу. Враховуючи системні глобальні трансформації акцентовано увагу на необхідності пошуку та розробки подальших напрямів удосконалення вітчизняних організованих товарних ринків, особливо сільськогосподарської продукції. Визначено сучасний стан реформування законодавчо-правової системи регулювання діяльності вітчизняних товарних бірж. Відзначено поточну ситуацію щодо підвищення вимог до ліцензування діяльності вітчизняних товарних бірж на організованих товарних ринках з боку державного регулятора – Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Наведено оцінку переваг та недоліків удосконалення вітчизняних організованих товарних ринків через застосування SWOT-аналізу.

Ключові слова: організовані товарні ринки, товарні біржі, біржова торгівля, сільськогосподарська продукція, SWOT-аналіз.

The article highlights the functional purpose, role and place of organized commodity markets in increasing the efficiency of the domestic agricultural market entities functioning. Taking into account systemic global transformations, attention is focused on the need to search for and develop further directions for improving domestic organized commodity markets, especially agricultural products. It is noted that organized commodity markets are a key element of a market economy in most countries of the world. At the global level, exchange trading on organized commodity markets performs many important functions to ensure the forecasting of global price conditions and the management of price risks. It is noted that the search and development of organizational and economic measures for the further improvement of domestic organized commodity markets should be based on the following key factors, which we have systematized into 5 groups. Ensuring the effective functioning of domestic organized commodity markets can be achieved with the presence of the necessary market infrastructure elements, which have been evolving for a long time and operating effectively in international organized commodity and financial markets. The current state of reform of the legislative and legal system regulating the activities of domestic commodity exchanges is determined. The current situation regarding the increase in requirements for licensing the activities of domestic commodity exchanges by the state regulator - the National Securities and Stock Market Commission is noted. It is noted that the main goal of reforming the domestic legislative and legal field to form a transparent segment of organized commodity markets was to define a pro-European course for improving state regulation of the activities of professional participants in organized markets. An assessment of the advantages and disadvantages of improving domestic organized commodity markets through the use of SWOT analysis is provided. In conclusion, a general description of the strengths and weaknesses in ensuring the further development of domestic organized commodity markets was provided.

Keywords: organized commodity markets, commodity exchanges, exchange trading, agricultural products, SWOT analysis.

Постановка проблеми. Організовані товарні ринки являються ключовим елементом ринкової економіки у більшості країн

світу. На глобальному рівні біржова торгівля на організованих товарних ринках виконує багато важливих функцій для забезпечення

прогнозування світової цінової кон'юнктури та управління ціновими ризиками. Систематичні трансформаційні зміни глобального середовища та геополітична нестабільність створюють додатковий тиск не тільки на міжнародну фінансову систему, а й на інші ринкові сегменти, зокрема організовані та неорганізовані товарні ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями напрямів розвитку організованих товарних ринків міжнародного та вітчизняного рівня в Україні займається низка провідних вчених, серед яких необхідно виділити наукові праці: В. Гниляк [7], М. Ільчука [3; 8], Р. Магомедова [6], А. Масло, О. Маслака, В. Радька [3], О. Рябченко [7], Ю. Рубана, М. Солодкого [7-8], О. Сохацької, В. Яворської [3; 8] та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на актуальність та великий обсяг проведених наукових досліджень, необхідно акцентувати увагу на сучасних глобальних геополітичних викликах та впливі війни на економічну ситуацію в Україні. Враховуючи дані чинники важливо систематично поглиблювати подальші дослідження напрямів розвитку вітчизняних організованих товарних ринків.

Формулювання цілей статті. Основними цілями даної статті є визначення перспективних напрямів розвитку вітчизняних організованих товарних ринків з метою пошуку оптимальних заходів щодо удосконалення даного сегменту у післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах глобальні геополітичні та внутрішні виклики, пов'язані з війною та післявоєнним періодом вказують на гостру необхідність у забезпеченні ефективних механізмів для відновлення вітчизняної економіки, а також сприяння формуванню необхідних ринкових умов для залучення іноземних інвестицій та створення поточної і перспективної стабільної системи забезпечення продовольчої безпеки країни.

Зважаючи на вище вказане, необхідно відмітити, що у вітчизняних наукових працях досить часто досліджується функціональне призначення організованих товарних ринків та їх важлива роль у забезпеченні конкурентних засад функціонування економічної системи та її галузей [3; 6–8].

Біржові котирування на основні види сировини на міжнародних організованих товарних ринках сьогодні забезпечують можливість для

ринкових учасників якісно та своєчасно здійснювати прогнозування цінової кон'юнктури. Пошук та розробка організаційно-економічних заходів щодо подальшого удосконалення вітчизняних організованих товарних ринків має базуватись на наступних ключових факторах, які нами згруповані на рис. 1.

По-перше, при визначенні організаційно-економічних заходів для удосконалення вітчизняних організованих товарних ринків важливо розглядати їх у контексті глобальних викликів та геополітичної нестабільності, зокрема враховувати вплив війни на поточну і майбутню післявоєнну ситуацію, пов'язану з необхідністю забезпечення умов відбудови економічної системи України.

По-друге, ключовим сектором вітчизняних організованих товарних ринків має стати агропромисловий комплекс України. Зважаючи на високий експортний потенціал України та значні можливості у забезпеченні міжнародної торгівлі основними видами сільськогосподарських активів, світове ціноутворення на які формується на глобальних та національних біржових майданчиках.

По-третє, ефективність функціонування вітчизняних організованих товарних ринків буде напряму залежати від забезпечення прозорих та конкурентних умов для учасників біржової торгівлі, що можна досягнути завдяки налагодженню тісного зв'язку між біржовими та позабіржовими майданчиками.

По-четверте, організована торгівля товарними активами вже давно вийшла за межі національних ринків, тому важливо враховувати міжнародні стандарти та регулятивні нормативи з метою прискорення євроінтеграційних процесів у перспективі.

По-п'яте, комплексність та своєчасність розробки необхідних нормативно-правових актів сприятиме формуванню додаткових умов для підвищення ефективності функціонування суб'єктів організованих аграрних ринків, забезпечуючи доступ до сучасних біржових інструментів, та можливості здійснення управління ціновими стратегіями за умов посилення глобальної цінової волатильності.

Економічна сутність організованих товарних ринків полягає у забезпеченні необхідних організаційно-економічних умов для біржової торгівлі різними видами товарних активів, до яких можуть відноситись як реальні товарні активи, наприклад сільськогосподарська продукція, метали, енергоресурси, лісоматеріали,

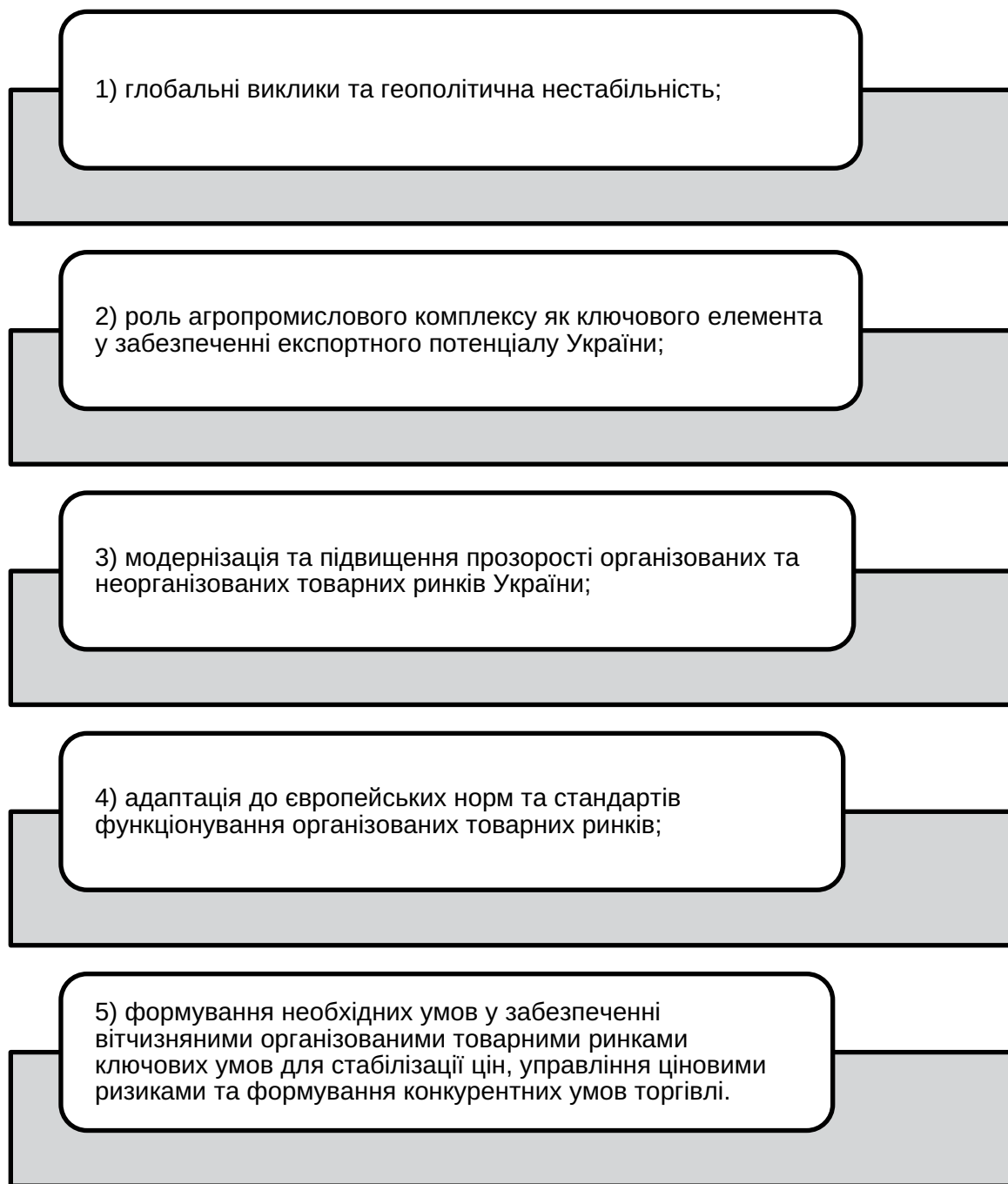

Рис. 1. Ключові фактори у забезпеченні організаційно-економічних умов удосконалення вітчизняних організованих товарних ринків

Джерело: побудовано автором

так і віртуальні активи, які розробляються на основі використання індексних показників для відображення зміни цінової волатильності на схожі групи товарів за географічним або часовим показником [3; 6-8].

Важлива роль організованих товарних ринків в економічній системі країни може бути визначена на основі виконання наступних функцій [3; 6-8]:

- формування конкурентних засад функціонування ринку товарних активів, наприклад сільськогосподарської продукції;
- забезпечення концентрації попиту і пропозиції на організованих біржових електронних майданчиках;
- мобілізація та ефективний трансферт інвестиційного капіталу, як іноземного, так і вітчизняного;

- забезпечення прозорого та відкритого доступу ринкових учасників до сучасних біржових інструментів – ф'ючерсних контрактів та опціонів;
 - наявність прозорого ціноутворення та можливість прогнозування цінової кон'юнктури;
 - мінімізація цінових ризиків на основі використання механізму біржового хеджування;
 - забезпечення стандартизації та уніфікації організаційних умов технології біржової торгівлі, стандартизації параметрів біржових контрактів;
 - інформаційна прозорість та можливість користуватись достовірною аналітичною інформацією для усіх ринкових учасників.
- Забезпечення ефективного функціонування вітчизняних організованих товарних ринків може бути досягнута за наявності необхідних ринкових інфраструктурних елементів, які вже тривалий час еволюціонують і ефективно працюють на міжнародних організованих товарних та фінансових ринках.

В Україні ще до війни були здійснені певні кроки у забезпеченні створення основних біржових інститутів через трансформацію наявних законодавчих актів [1–2].

У нових умовах основним державним органом, який здійснює регулювання організованих товарних ринків є Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (далі НКЦПФР). Оцінка сучасного стану організованих товарних ринків свідчить про значне скорочення кількості товарних бірж через нові вимоги до технічного та організаційного забезпечення їх діяльності. Так, за даними НКЦПФР станом на вересень 2025 р. в Україні ліцензії на здійснення професійної діяльності на організованих товарних ринках мали чотири товарні біржі [4].

Необхідно зазначити, що дві товарні біржі, які вже працювали на вітчизняному біржовому ринку понад 10 років першими отримали ліцензії ще у 2021 році після прийняття нового Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [2]. Натомість інші

Таблиця 1

Перелік ліцензованих товарних бірж на вітчизняному організованому товарному ринку станом на вересень 2025

№	Назва товарної біржі	Дата отримання ліцензії	Види ліцензійної діяльності
1	ТОВ «Українська енергетична біржа»	30.06.2021	провадження діяльності з організації торгівлі продукцією на товарній біржі
		24.12.2024	професійна діяльність на організованих товарних ринках – діяльність з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах
2	ТОВ «Українська універсальна біржа»	30.09.2021	провадження діяльності з організації торгівлі продукцією на товарній біржі
		23.12.2024	професійна діяльність на організованих товарних ринках – діяльність з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах
3	ТОВ «Українська торгова платформа»	10.08.2023	провадження діяльності з організації торгівлі продукцією на товарній біржі
		10.08.2023	професійна діяльність на організованих товарних ринках – діяльність з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах
4	ТОВ «Українська ресурсна біржа»	16.08.2023	провадження діяльності з організації торгівлі продукцією на товарній біржі
		16.08.2023	професійна діяльність на ринках капіталу – клірингова діяльність з визначення зобов'язань
		05.08.2025	професійна діяльність на організованих товарних ринках – діяльність з організації укладання деривативних контрактів на товарних біржах

Джерело: побудовано автором за даними НКЦПФР [4]

дві – це нові товарні біржі, які були засновані у 2023 році (табл. 1) [4].

Таким чином, можна побачити прогрес у налагодженні й посиленні вимог до роботи вітчизняного організованого товарного ринку навіть під час війни та погіршення ліквідності біржової торгівлі, особливо на ринках капіталу.

Починаючи з 2021 року вітчизняний організований товарний ринок отримав нові можливості для удосконалення регулювання та забезпечення нових вимог до професійних учасників та їх діяльності у формуванні прозорості біржової торгівлі товарними активами.

Основна мета реформування вітчизняного законодавчо-правового поля для формування прозорого сегменту організованих товарних ринків передбачає визначення проєвропейського курсу щодо удосконалення державного регулювання діяльності професійних учасників організованих ринків [6].

Посилення вимог до професійних учасників – товарних бірж всього за рік після впровадження нового законодавчого акту сприяло швидкому скороченню надмірної і неефективної мережі товарних та товарно-сировинних бірж, які до цього були зареєстровані у формі неприбуткових організацій і часто не носили ніякого значення для функціонування організованої торгівлі в Україні.

Нові повноваження щодо ліцензування організованих товарних ринків – товарних бірж отримала державна установа, яка віднині забезпечує регулювання як ринків капіталу, так і організованих товарних ринків. У даному напрямі НКЦПФР налагодила тісну співпрацю з міжнародними інститутами та партнерами задля прискорення реформування законодавчо-правового середовища. Так, було підписано ряд меморандумів між урядом України та ЄБРР, Американською торговельною палатою в Україні, а також Агентством США з міжнародного розвитку щодо забезпечення формування прозорого механізму вітчизняної біржової торгівлі на ринках капіталу та організованих товарних ринках [6].

Пошук і розробка напрямів удосконалення вітчизняних організованих товарних ринків потребує з'ясування сильних та слабких сторін, а також наявних можливостей та ризиків. У даному випадку на практиці ефективним є використання методики SWOT-аналізу. Так, у табл. 2. нами згруповано основні фактори, які допоможуть з'ясувати шляхи удосконалення діяльності вітчизняних організованих товарних ринків у післявоєнний період.

Головною метою використання SWOT-аналізу являється застосування матричного методу для можливості оцінки основних можливостей та наявних загроз, що дозво-

Таблиця 2

**Загальна характеристика сильних і слабких сторін
при розробці напрямів удосконалення вітчизняних організованих товарних ринків
на основі використання SWOT-аналізу**

Сильні сторони (Strengths):	Можливості (Opportunities):
- потужний аграрний потенціал України; - подальше реформування законодавчо-правової бази; - налагодження функціонування біржової інфраструктури під час війни; - розвиток цифрових технологій.	- прискорення інтеграційних процесів та гармонізація законодавчого середовища з країнами ЄС; - зростання глобального попиту на сільськогосподарську продукцію; - залучення міжнародних інвестиційних ресурсів; - посилення конкуренції між біржовими учасниками на глобальному рівні.
Слабкі сторони (Weaknesses):	Загрози (Threats):
- відсутність довіри з боку учасників до біржових інструментів; - відсутність розвинутої клірингової системи та гарантування виконання деривативів; - відсутність досконалої системи стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції; - низький рівень обізнаності у використанні інструментів хеджування цінових ризиків.	- воєнні ризики; - нестабільність вітчизняної економічної системи; - глобальна цінова волатильність; - брак довгострокових інвестицій.

Джерело: побудовано автором на основі [5]

лить більш ефективно визначити першочергові напрями удосконалення функціонування вітчизняних організованих товарних ринків у воєнний та післявоєнний період.

У даному випадку нами проведено зіставлення сильних сторін та можливостей, а також слабких сторін та загроз. Отримані комбінації надають нам можливість розробити більш чітко описати потреби та перешкоди на шляху розвитку біржової торгівлі деривативними контрактами.

На основі порівняльної таблиці ми отримали наступні комбінації:

– S1-O2 – потужний аграрний потенціал України надає можливість задовольняти зростаючий глобальний попит на сільськогосподарську продукцію;

– S2-O1 – подальше реформування системи регулювання організованих товарних ринків України прискорить її євроінтеграційні процеси;

– S3-O3 – формування необхідних елементів біржової інфраструктури підвищить привабливість вітчизняних організованих товарних ринків і сприятиме додатковому залученню міжнародних інвестицій;

Таблиця 3

Зведена матриця SWOT-аналізу основних напрямів удосконалення вітчизняних організованих товарних ринків

Зовнішні фактори	Можливості (Opportunities):	Загрози (Threats):
	1) прискорення інтеграційних процесів та гармонізація законодавчого середовища з країнами ЄС; 2) зростання глобального попиту на сільськогосподарську продукцію; 3) залучення міжнародних інвестиційних ресурсів; 4) посилення конкуренції між біржовими учасниками на глобальному рівні.	1) воєнні ризики; 2) нестабільність вітчизняної економічної системи; 3) глобальна цінова волатильність; 4) брак довгострокових інвестицій.
Внутрішні фактори	Сильні сторони (Strengths):	Сильні сторони/можливості (SO)
1) потужний аграрний потенціал; 2) формування законодавчо-правової бази; 3) налагодження функціонування біржової інфраструктури під час війни; 4) розвиток цифрових технологій.		S1-O2; S2-O1; S3-O3; S4-O4.
	Слабкі сторони (Weaknesses):	Слабкі сторони/загрози (WT)
1) відсутність довіри з боку учасників до біржових інструментів; 2) відсутність розвинутої клірингової системи та гарантування виконання деривативів; 3) відсутність досконалої системи стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції; 4) низький рівень обізнаності у використанні інструментів хеджування цінних ризиків.		W1-O2; W2-O3; W3-O1; W4-O4.
		W1-T4; W2-T2; W3-T1; W4-T3.

Джерело: побудовано автором

- S4-O4 – розвиток цифрових технологій посилюватиме конкурентну боротьбу між основними біржами на організованих товарних ринках;
- S1-T3 – значний експортний потенціал України тісно пов'язаний з глобальною волатильністю на міжнародних організованих товарних ринках;
- S2-T2 – реформування системи регулювання організованих товарних ринків України має враховувати нестабільність вітчизняної ринкової економіки;
- S3-T1 – налагодження біржової інфраструктури нині стримується через військові ризики;
- S4-T4 – розвиток цифрових технологій можливий за наявності значних інвестиційних ресурсів;
- W1-O2 – відсутність довіри до біржових інструментів знижує можливості прогнозування світової цінової волатильності попри зростання попиту на глобальних аграрних ринках;
- W2-O3 – відсутність розвинутої клірингової системи стримує впровадження деривативів на вітчизняних організованих товарних ринках і залучення міжнародних інвестицій;
- W3-O1 – відсутність вітчизняної системи стандартизації стримує євроінтеграційні процеси;
- W4-O4 – низький рівень обізнаності у використанні біржових інструментів вітчизняними учасниками стримує конкурентні переваги товарних бірж України;
- W1-T4 – відсутність довіри з боку учасників до біржових інструментів викликає брак довгострокових інвестицій у дану сферу;

– W2-T2 – відсутність розвинутої клірингової системи виникла через нестабільність вітчизняної економічної системи;

– W3-T1 – відсутність досконалої системи стандартизації першочергово пов'язано з військовими ризиками;

– W4-T3 – низький рівень обізнаності вітчизняних учасників у хеджуванні цінових ризиків унеможливорює боротьбу з глобальною ціновою волатильністю.

Висновки. Таким чином, проведення SWOT-аналізу надало можливість сфокусуватись на ключових напрямках удосконалення вітчизняних організованих товарних ринках та виокремленні основних перешкод у найближчий час. Узагальнення дослідження надає можливість підкреслити важливу роль організованих товарних ринків у сучасних умовах та необхідність врахування міжнародного досвіду і особливостей вітчизняної економічної системи в умовах війни. Враховуючи це, пріоритетними завданнями для держави у забезпеченні розвитку вітчизняних організованих товарних ринків має стати подальша гармонізація законодавства з європейськими нормативами, залучення вітчизняних суб'єктів агробізнесу до вітчизняної біржової торгівлі деривативними контрактами з метою управління ціновими ризиками та розширення інвестицій у біржові технології. Необхідно також зазначити, що удосконалення вітчизняних організованих товарних ринків має ґрунтуватись на принципах зростання довіри з боку ринкових учасників до біржових інструментів, забезпеченні подальшого розвитку біржової інфраструктури, гармонізації вітчизняної законодавчої бази.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про товарні біржі». Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text> (дата звернення 25.09.2025).
2. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки». Офіційний портал Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (дата звернення 25.09.2025).
3. Ільчук М. М., Радько В. І., Яворська В. О. Організаційні засади здійснення біржових операцій на біржовому ринку. *Інфраструктура ринку*. 2021. № 52. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/52-2021> (дата звернення 25.09.2025 р.).
4. Інформаційні ресурси НКЦПФР. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/profesiina-diialist-z-orhanizatsii-torhivli-produktsiiei-na-tovarnykh-birzhakh-profesiinu-diialnist-z-orhanizatsii-ukladannia-deryvatyvnykh-kontraktiv-na-tovarnykh-birzhakh/> (дата звернення 25.09.2025).
5. Ключ Ю. І., Іжболдіна А. В. Практичне застосування SWOT-аналізу для визначення конкурентоспроможності ТОВ НВП «Мікротерм». *Економічний простір*. 2020. № 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/160-11> (дата звернення 25.09.2025).
6. Магомедов Р. Реформування біржового ринку. Що змінилось. *Економічна правда*. 2024. № 8. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2024/08/8/717703/> (дата звернення 25.09.2025).

7. Солодкий М. О., Рябченко О. О., Гниляк В. О., Біржова діяльність на ринку сільськогосподарської продукції: монографія. Житомир : Полісся, 2010. 216 с.
8. Солодкий М. О., Ільчук М. М., Яворська В. О. Біржова торгівля на товарних ринках: навч. посіб. Київ : НУБІП України, 2023. 588 с.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrainy «Pro tovarni birzhi» [Law of Ukraine “On Commodity Exchanges”]. Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12#Text> (accessed September 25, 2025).
2. Zakon Ukrainy «Po rynku kapitalu ta orhanizovani tovarni rynky» [Law of Ukraine “On Capital Markets and Organized Commodity Markets”]. Ofitsiyni portal Verkhovnoi Rady Ukrainy. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15> (accessed September 25, 2025).
3. Ilchuk M. M., Radko V. I. and Yavorska V. O. (2021). Orhanizatsiini zasady zdiisnennia birzhovykh operatsii na birzhovomu rynku [Organizational principles of carrying out transactions on the derivatives market]. *Infrastruktura rynku – Market infrastructure*, vol. 52. Available at: <http://www.market-infr.od.ua/uk/52-2021> (accessed September 25, 2025).
4. Informatsiini resursy NKTSPFR [Information resources of the NSSMC]. Available at: <https://www.nssmc.gov.ua/profesiina-diialist-z-orhanizatsii-torhivli-produktsiiei-na-tovarnykh-birzhakh-profesiinu-diialnist-z-orhanizatsii-ukladannia-deryvatyvnykh-kontraktiv-na-tovarnykh-birzhakh/> (accessed September 25, 2025).
5. Klius Yu. I., Izboldina A. V. (2020). Praktychne zastosuvannia SWOT-analizu dlia vyznachennia konkurentos-promozhnosti TOV NVP «Mikroterm». [Practical application of SWOT analysis to determine the competitiveness of LLC NVP "Microterm"]. *Ekonomichnyi prostir – Economic space*, vol. 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/160-11> (accessed September 25, 2025).
6. Mahomedov R. (2024). Reformuvannia birzhovoho rynku. Shcho zminylos [Reforming the stock market. What has changed]. *Ekonomichna pravda-Economic Truth*, vol. 8. Available at: <https://epravda.com.ua/columns/2024/08/717703/> (accessed September 25, 2025).
7. Solodkyi M. O., Riabchenko O. O., Hnyliak V. O. (2010). Birzhova diialnist na rynku silskohospodarskoi produktsii: monohrafiia [Stock activity in the agricultural product market: monograph]. Zhytomyr, 216 p. (in Ukrainian).
8. Solodkyi M. O., Ilchuk M. M., Yavorska V.O. (2023). Birzhova torhivlia na tovarnykh rynkakh: navch. posib. [Stock trading in commodity markets: textbook]. Kyiv, 588 p. (in Ukrainian).